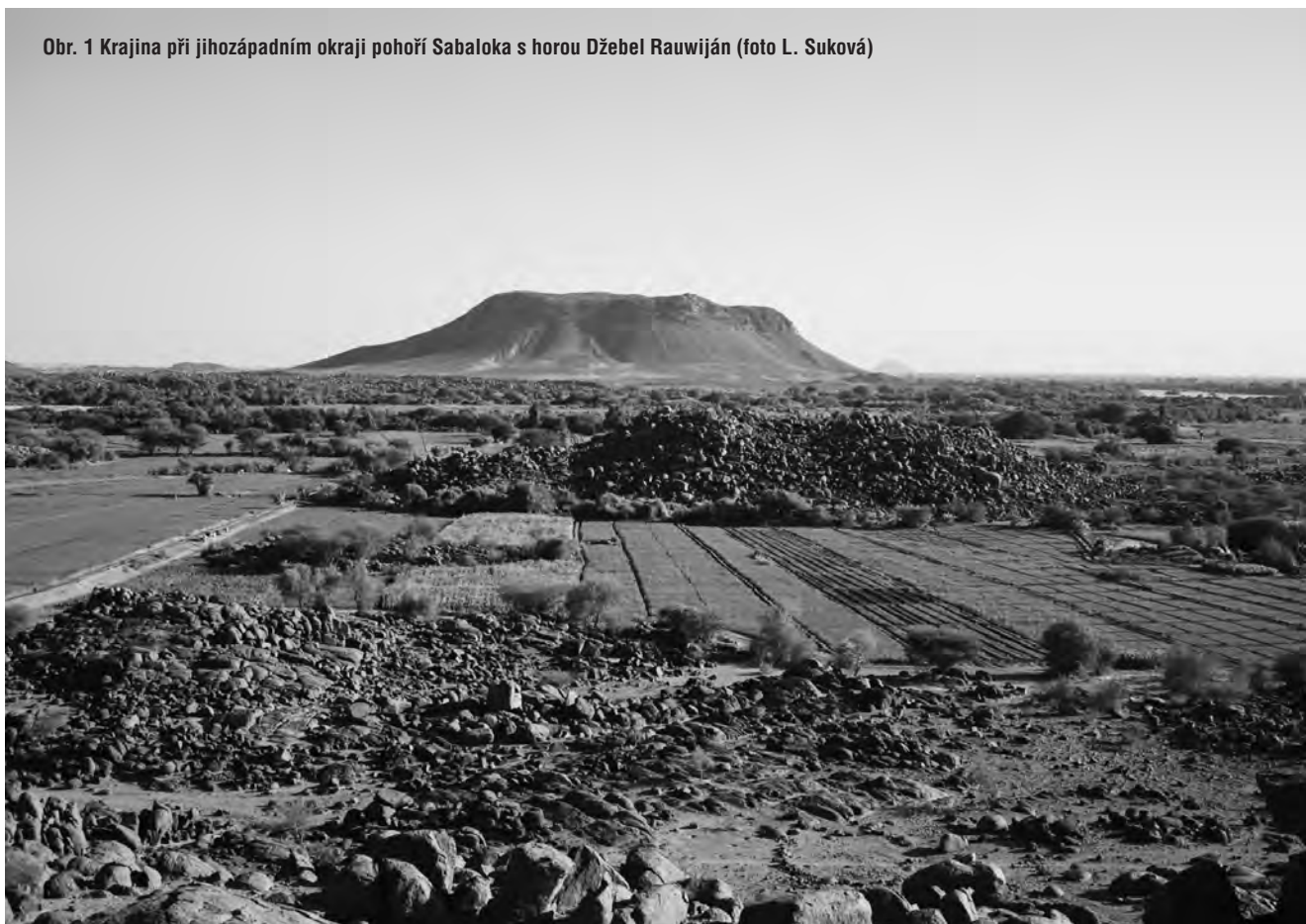


Obr. 1 Krajina při jihozápadním okraji pohoří Sabaloka s horou Džebel Rauwiján (foto L. Suková)



Česká egyptologie v roce 2012 a 2013

Miroslav Bárta

Rok 2012 byl v mnoha ohledech velmi úspěšný. Českému egyptologickému ústavu se podařilo získat interní projekt Univerzity Karlovy PRVOUK (projekt č. 14) – *Archeologie mimoevropských oblastí. Výzkum civilizace starověkého Egypta: Kulturní a politické adaptace severoafrického civilizačního okruhu v průběhu starověku (5. tis. př. Kr. – 1. tis. po Kr.)*.

Český egyptologický ústav

Na konci roku 2012 proběhly řádné volby ředitele ústavu. Prof. Ladislav Bareš, který tuto funkci úspěšně vykonával v letech 2006–2012, byl vystřídán prof. Miroslavem Bártou.

V letech 2012 a 2013 se ústavu také podařilo dvakrát po sobě získat Cenu rektora Univerzity Karlovy v Praze. Nejprve za komponovanou monografii *Kolaps a regenerace* (Praha 2011, editoři M. Bárta a M. Kovář) zabývající se mechanismem kolapsů v různých kulturách a civilizacích od pravěku po současnost a následně za dlouholetý multi-disciplinární výzkum a archeologické objevy učiněné v roce 2012 v Abúsíru (Cena B. Hrozného).

Současně však došlo k zásadnímu propadu ve financování vědy a výzkumu a naše pracoviště z roku na rok přišlo o bezmála třetinu svých prostředků. Následkem byla úsporná opatření a zeštíhlení řešitelského kolektivu.

Kromě toho došlo i k omezení některých vědeckých aktivit a bylo třeba hledat rezervy v oblasti akvizic informačních zdrojů – jednalo se zejména o získávání nových publikací, přístrojového vybavení, zadávání analýz a pořizování softwaru. Do jisté míry se tyto problémy podařilo zmírnit sponzorskými dary několika českých firem.

Naši práci by nebylo možné udržet na stávající úrovni bez velkorysé podpory soukromých subjektů. Významné české firmy dlouhodobě podporují některé z prestižních projektů našeho ústavu, například archeologické výzkumy v Egyptě a Súdánu, projekt studia kolapsů a transformací komplexních civilizací, studium dějin lékařství ve starém Egyptě, aplikace nejnovějších technologií a jiné. Mezi tyto firmy patřily v letech 2012 a 2013 zejména Inset a Ludvík Hegrlík, MIBCON a Jiří Melzer, JÍŠA a Josef Jíša, Pharmedex a manželé Rosečtí, Pražské vodovody a kanalizace, Veolia Voda a Milan Kuchař a Hopi a rodina Piškaninova.



Obr. 2 Za abúsířskými pyramidami se rýsují hrobky panovníků v Gíze (foto K. Voděra)

Archeologické výzkumy

V rámci archeologických projektů ústavu v Egyptě a Súdánu se podařilo dosáhnout výborných výsledků.

V oblasti 6. kataraktu ve středním Súdánu bylo objeveno jedno z největších pohřebišť lovců-sběračů v severní Africe, jehož velikost se odhaduje na 400–450 pohřbených jedinců (viz Pražské egyptologické studie 9/2012). Pohřebiště je datované přibližně do období 8. až 6. tis. př. Kr. a nachází se v pohoří Sabaloka na 6. nilském kataraktu, asi 80 km severně od Chartúmu, hlavního města Súdánu (obr. 1). Tato oblast nebyla doposud zkoumána a v současné době je ohrožena plánovanou stavbou přehrady na 6. kataraktu. Multidisciplinární výzkum zahájený naší expedicí v roce 2009 byl původně zamýšlen jako analýza nilských sedimentů. Postupně však došlo k rozšíření jeho zaměření na obecnější aspekty kulturně-historického vývoje pravěkého osídlení, způsobu života a forem obživy místních populací lovců, sběračů a rybářů, které postupně přecházely k chovu dobytka. Řada nálezů z dosavadního výzkumu se v současnosti nachází v České republice, kde se zpracovává.

V pohoří Sabaloka se dosud kromě pohřebiště podařilo objevit a částečně prozkoumat síť sídlištních lokalit, která se svou hustotou a bohatstvím pozůstatků zařadila mezi nejvýznamnější naleziště z období před nástupem zemědělství v severovýchodní Africe. Značný přínos představují zejména kosterní pozůstatky přibližně 30 jedinců, jejichž analýza v budoucnu poskytne unikátní informace o zdravotním stavu a životních podmínkách tehdejších lovců-sběračů.

Menší expedice složená z několika zástupců ústavu a polských geofyziků pracovala v Súdánu také na lokalitě Usli. Práce na počátku roku 2013 měly povahu geofyzikálního průzkumu, který trval dva týdny (viz Bárta – Suková – Brůna v tomto čísle). V jeho rámci byla prozkoumána plocha o velikosti cca 6 ha. Výsledky byly ohromující: Zatímco na povrchu je většina území lokality takřka bezpříznaková, radar objevil pod povrchem pouště velké množství staveb – velký chrám (celkem jsou z lokality známy již dva), sídelní struktury a zejména jasně ohraničenou plochu pokrytou komplexem královské rezidence (tento závěr vychází ze známých paralel).

Velmi úspěšné byly i poslední dvě archeologické sezóny, 2012 a 2013, v Abúsíru (obr. 2; PES 9/2012 a 10/2013). Výzkumy pokračovaly na jihu, kde postupně od roku 2002 expedice ústavu odkrývají rozsáhlý a svým způsobem unikátní hrobový komplex vysokých hodnostářů egyptské Staré říše. Patří sem nevylouppená pohřební komora kněze Neferinpua, obrovská skalní hrobka zatím neznámého majitele, skalní hrobka kněze Nefera nebo kultovní dvůr a hrobka princezny Šeretnebtej z doby kolem 2500 př. Kr.

Část, které dominuje dvůr s pilíři princezny Šeretnebtej, je postupně odkrývána od roku 2012. Je pozoruhodné, že princeznin dvůr se nachází v jižní části abúsířské nekropole mezi hrobkami hodnostářů, zatímco většina členů královské rodiny se v této době nechala pohřbívat o 1 km severněji v blízkosti pyramidových komplexů egyptských vládců 5. dynastie. Tam před 30 lety tým tehdy ještě Československého egyptologického ústavu zkoumal pyramidové komplexy krále Raneferefa a jeho matky, královny Chentkaus II., či hrobky princezen z konce 5. dynastie.

Ze dvora vybíhá k východu chodba a v jižní stěně dvora i chodby se nacházejí vstupy do čtyř hrobek, jež jsou vyhloubeny přímo ve skále směrem k jihu a patřily vysoce postaveným hodnostářům. Při výzkumu dvora, chodby a skalních hrobek se českému týmu podařilo uskutečnit jedinečné objevy, jimž vévodí výjimečný soubor soch (viz PES 10/2013, zejména barevná příloha). V chodbě byly mezi vstupy do hrobek umístěny čtyři velké vápencové naosy s vázanými sochami. Nejzápadnější z nich zobrazuje muže, na dalším je muž s malým synem a ve východní části chodby po stranách vstupu do Neferovy hrobky jsou naosy zachycující tři postavy, a to ženu uprostřed a dva muže po stranách. Jejich identita je předmětem dalšího archeologického a historického zkoumání.

Ve vstupní části Neferovy hrobky došlo k unikátnímu objevu nevylopušeného serdábu – zazzděného výklenku, ve kterém Nefer uložil své sochy. Serdáb obsahoval čtyři polychromované vápencové sochy, z nichž jedna zachycuje Nefera jako písaře s papyrovým svítkem. Další soubor unikátních soch byl objeven poblíž i uvnitř vylopušeného serdábu ve skalní hrobce, v níž byla pravděpodobně pohřbena princezna Šeretnebtetj. Sestával z celkem deseti vrcholně ztvárněných plastik, mezi nimiž jsou i sochy ženských postav, které pravděpodobně představují samotnou princeznu. Jde o největší soubor kamenných soch nekrálovských osob, jaký se podařilo v Abúsíru doposud objevit, a bez přehánění lze hovořit o světově unikátním souboru uměleckých děl z doby stavitelů pyramid. Kvalita uměleckého provedení jednoznačně svědčí o vysokém postavení majitelů.

Na jaře 2013 pokračovaly výzkumy na pyramidovém poli zkoumáním objektu mastaby AC 29 patřící vysokému hodnostáři Kakaibaefovi, který byl do doby před výzkumy znám pouze z ikonografických památek (viz Krejčí v tomto čísle). Mastaba byla stejně jako její výzdoba značně poškozena, ale to, že se podařilo určit identitu majitele hrobky, jehož jméno odkazuje na panovníka Neferirkarea, je možné považovat z historického hlediska za velký úspěch.

Věda a publikační výstupy

Stejně významná část vědeckých aktivit se odehrávala na pražském pracovišti, kde ústav dlouhé roky usiluje o profesionální archivaci a zálohování unikátního archivního materiálu, dokumentujícího bezmála 100 let české egyptologie, a neméně cenné výkopové dokumentace, kterou shromažďuje od 60. let minulého století. Paralelně s tím pokračoval další dlouhodobý projekt – práce na digitálním katalogu naší egyptologické Knihovny Jaroslava Černého, která je chlubou našeho ústavu a bez níž by naše práce byla absolutně vyloučená.

V rámci archivace probíhá digitalizace fotografií, diapositivů a plánů, jakož i práce na tvorbě a plnění databází zaměřených na tyto skupiny dokumentů. Další dlouhodobě zpracovávaná databáze je věnována úředníkům z doby Staré říše. V roce 2012 byla vytvořena také databáze staroříšských kanop. Pro databázi miniatur byla vytvořena základní tabulka a začalo zadávání záznamů a pro databázi náleží z Abúsíru byl připraven základní layout s několika relačními tabulkami. Dodány byly první záznamy keramiky a kamenných nádob. Cílem všech těchto aktivit je nejen spolehlivá archivace a zabezpečení cenných dat, ale rovněž zajištění kvalitních podkladů pro připravované publikační výstupy členů ústavu.

V roce 2012 vyšly dvě autorské monografie a jedna monografie kolektivní. V rámci projektu bylo publikováno také 14 článků v recenzovaných periodikách a dalších 16 článků v kolektivních monografiích a encyklopediích. Navíc bylo uveřejněno 35 příspěvků v rámci projektu *Thesaurus Linguae Aegyptiae*, což je internetová (on-line) publikace přinášející přepisy a překlady staroegyptských textů. V souvislosti s archeologickou činností v Egyptě a Súdáně připravili členové jednotlivých výkopových týmů 8 archeologických map zkoumaných lokalit a objektů.

Pracovníci projektu přednesli příspěvky na 17 mezinárodních odborných konferencích (často jako *invited speaker*) a přednášeli v rámci různých přednáškových cyklů



Obr. 3 Mastaba prince Verkaurea byla postavena v těsné blízkosti zádušního chrámu královny Chenitkaus II. Byla zkoumána v letech 2006–2009 (foto J. Krejčí)

FF UK (bakalářské a magisterské studium, ale také CDV, ECES a Letní škola lingvistiky), na jiných fakultách UK a v dalších veřejných kulturních a vzdělávacích institucích (ZŠ, SŠ, muzea, kulturní centra atd.).

Paralelně s těmito úkoly probíhala i výuka 2. ročníku bakalářského studia Dějiny a kultura východního Středomoří ve starověku. Na podzim 2013 se otevře další běh 1. ročníku tohoto studia. V ústavu v současné době probíhá řešení celkem 11 doktorandských prací. Naprostá většina doktorandů se v Praze nebo přímo na archeologických expedicích účastní práce na primárních výzkumech ústavu, a získává tak neocenitelné zkušenosti pro svůj vlastní vědecký výzkum.

V neposlední řadě se pracovníci ústavu věnovali přednáškové činnosti pro veřejnost – tuto činnost považujeme za zásadní pro šíření nejnovějších poznatků o nejstarších civilizacích planety mezi žáky, studenty i širokou veřejností. Na popularizační činnost přímo navazuje i organizace fotografických výstav přibližujících práci ústavu a kulturu, umění a dějiny starověkých civilizací na Nilu a v egyptské poušti.

Jak již bylo řečeno výše, na počátku roku 2013 pracovníci ústavu opětovně získali Cenu rektora Univerzity Karlovy za tvůrčí počin. Toto významné ocenění se uděluje jednou za rok několika vybraným vědeckým pracovištím. Tentokrát byla cena udělena za dlouhodobou koncepci multidisciplinárního výzkumu a významné archeologické objevy učiněné během expedic do Abúsíru v roce 2012.

Personálie

V některých oblastech byl rok 2013 spíše smutný. Po dlouhé a vyčerpávající nemoci zemřel 22. března *reis* Ahmad el-Keretí. *Reis* Ahmad byl od roku 2011 hlavním předákem na výzkumech v Abúsíru a Bahríji a stál u mnoha objevů, které ústav v posledních 30 letech učinil.



Obr. 4 Německá egyptoložka Eva Martinová-Pardeyová v hypostylu karnackého chrámu (foto archiv K. Martin)

Obr. 5 Jaromír Málek při dokumentačních pracích v mastabě vezíra Ptahšepse v roce 1970 (foto M. Zemina)





Obr. 6 Členové expedice a egyptští dělníci během archeologické sezóny na podzim roku 2012 v jižním Abúsíru (foto M. Frouz)

Archeologická sezóna na podzim roku 2012 v Abúsíru byla jeho poslední. Ztráta je dodnes bolestivá a všichni ho velmi postrádají (viz vzpomínkové medailony v PES 10/2013).

V podobném duchu se nesla i vzpomínková akce na další vynikající osobnost, Dr. Evu Martinovou-Pardeyovou (obr. 4). Tato německá egyptoložka byla nejen vynikající odbornicí na staroegyptskou administrativu a vývoj státního aparátu, ale i velkou přítelkyní našeho ústavu a mnoha z nás. I díky ní jsme udržovali a udržujeme výborné kolegiální i osobní vztahy s německou egyptologií na Univerzitě v Hamburku.

Mezi radostnější události patří významné životní jubileum Jaromíra Mála (obr. 5), dlouholetého správce archivů Griffithova ústavu v Oxfordu a editora slavné bibliografické řady staroegyptských památek připravené Berthou Porterovou a Rosalindou R. B. Mossovou, které oslavil v říjnu tohoto roku. Jaromír Málek vystudoval egyptologii v Praze, ale již záhy po studiích odešel do Oxfordu. Účastnil se expedic prof. Zbyňka Žáby do Núbie a později se stal významným členem britského týmu pracujícího v Mít Rahíně. Jako egyptolog proslul zejména svými znalostmi egyptského umění, Staré říše a Tutanchamonovy doby. Mezi přáteli je také znám, společně se svou manželkou Jane, jako milovník koček a vášnivý zahradník.

Konečně, 1. září oslavil 60. narozeniny bývalý hlavní *reis* naší abúsírské expedice Talál el-Keretí (obr. 7), který tak završil velmi úspěšnou kariéru. Od poloviny 70. let minulého století stál u všech hlavních objevů expedice v Abúsíru – počínaje komplexem královny Chentkaus II. přes Raneferefův královský komplex, nevykradené hrobky kněze Iufay a Neferinpua až po výzkumy menších pyramid členů královské rodiny. Česká expedice mu vděčí za mnohé v odborné i osobní rovině.

Výhled na rok 2014

Rok 2014 bude v mnoha ohledech rozhodující. Pokud se nepodaří vyřešit dlouhodobé zajištění vědecko-výzkumné činnosti pracoviště, může dojít k drastickému snížení jeho kapacit. Přitom na jeho archeologických koncesích vyvstá-



Obr. 7 *Reis* Talál el-Keretí se soškou Ithiho bezprostředně po objevu souboru soch v serdábu hrobky tohoto úředníka na podzim 2012 (foto V. Dulíková)

vají před ústavem velké úkoly a práci často komplikuje politická situace a aktuální vývoj v oblasti Blízkého východu. K významným rozhodnutím bude muset dojít i v oblasti dalšího směřování a hlavního odborného zaměření výuky oboru na FF UK. Egyptologové se v tomto roce rozhodně nebudou nudit.